

SUOMALAISEN TIEDOTUSOPIN KOULUKUNNAT: PUOLITIEHEN JÄÄNYT MATERIALISMI

Tarmo Malmberg

Suomalaisesta tiedotusopista yhtä hyvin ulkomailla kuin kotimaassakin annettua kuvaa on värittänyt voimakkaasti 'koulukuntamaisuus', so. ajatus tutkimuksen selkeästä koulukuntaprofiilista. Kansainvälisissä yhteyksissä on puhuttu vain "suomalaisesta koulukunnasta" (1), kun taas kotimaassa on totuttu 'wiio-laisten' vs. 'nordenstrengilaisten' (tai 'helsinki-läisten' vs. 'tamperelaisten') kahtiajakoon (2). Kuvaa viimeksi mainitusta tiedekentän dikotomisoinnista ovat varsinkin maan johtavat sanomalehtitalot pitäneet yllä enenevässä määrin viimeisen vuoden aikana. Suomalaisen ihmis- tai yhteiskuntatieteellisen keskustelun kuvaan kuuluukin näinä aikoina se kasvanut asema, jonka ulkotieteellinen journalismi on saanut. Siksi ei ole erityisen kaukaa haettava väittää ohjelmaomaisesti, että yhteenvetona 70-luvun suomalaisesta tiedotusopista on ja sen tiedekeskustelun eteenpäin vieminen vaatii, että tämänkaltaisen luokittelu ja sen perusteet alistetaan systemaattiselle puntaroinnille. Tämän artikkelin tarkoituksena on antaa aineksia juuri tälle analyysille arvioimalla sekä 'suomalaisen' että 'kahden koulukunnan' teoriaa. Lähdemme liikkeelle jälkimmäisestä (3).

I

Seikka, johon tuskin lainkaan on kiinnitetty huomiota, mutta joka on argumentointini teesi, kuuluu: suomalaisen tiedotusopin 'koulukuntien' perusnäkemyksissä on yllättävän pitkälle ulottuvaa samanrakenteisuutta, joka ilmenee selkeänä materialistisuutena (tai ainakin pyrkimyksenä siihen). Kysymys onkin siitä, mikä on tämän materialismin luonne.

Sekä Nordenstrengin (4) että Wiion (5) viestintäkäsitteen perusmaterialistisuus on tiivistettävissä seuraavasti. Viestinnässä ei ole kyse mistään 'mystisestä', empiirisyyden suhteen problemaattisesta - 'henkisestä' tai 'transkendenttaalisesta' (6) - tapahtumasta, vaan tiedon, informaation, merkityksen tms. vaihdosta aineellisten ihmisorganismien välillä. Inhimillisen viestinnän materialistisuuden perusta on näin ihmisen tajunnan (Nordenstreng) tai tietojenkäsittelyjärjestelmän (Wiio) (biologisessa aineellisudessa).

Tämä samanrakenteisuus ilmenee (luonnollisesti) myös tekijöiden esitystavassa: molemmat erittelevät viestintää lähtien ihmisyyksilön rakenteesta päätyen sitä kautta viestinnän ulkoindividuaalisiin inhimillisiin muotoihin (keski-

näisviestintään, yleisöviestintään/joukkotiedotukseen). Kehittelyn logiikka on annettu tekijöiden ontologioiden vaaliheimolaisuudessa: ihmisyksilön (biologinen) aineellisuus on viestinnän viimekätinen perusta. Wiioilla tämä korostus ilmenee erityisen silmänpistävästi, mutta tavallaan on kyse ainoastaan aste-eroista.

Molempien tekijöiden biologinen (etemme sanoisi joiltakin osin biologistinen) viestinnän konstituutioperusta ilmenee näet ahistoriallisena. Inhimillisen viestinnän biologinen materialistisuus ymmärretään molemmissa käsityksissä jonain vakioaisena. Erityisen hyvin tämä tulee esiin Wiion kiinnostuksessa aivolohkojen eriytyneisiin funktioihin ja spekulointiin niitä vastaavista kulttuurin vaiheista/tyypeistä (7). Sama ilmenee kuitenkin myös Nordenstrengilla sinä historiallisuuden poissaolona, joka hänen vastaavissa kehittelyissään on sisäänrakennettuna. Esimerkiksi omaksumansa subjekti-objekti -dialektiikan heijastusteoreettisen sisällön hän ymmärtää historiatomana. Havainto on Nordenstrengille historiallisesti niin ongelmaton (lue: biologisesti niin vakioinen), että kysymykseen, "eivätkö mielikuvat ja objektiivinen todellisuus ole sama asia", on vain "tiedotusopillisesti" (8) järkevää vastata ehdollisen kielteisesti, ikään kuin subjektin ja objektin historiallinen suhde ei ilmenisi aina havaintotoiminnasta lähtien (9).

Wiion ja Nordenstrengin viestintäkäsityksen materialistisuus onkin tiivistettävissä sanomalla, että niistä molemmista puuttuu kehittynyt inhimillinen käytäntö. Wiio ei varsinaisesti edes aseta tätä ulottuvuutta. Hänelle biolo-

ginen (perimä) edustaa ehdotonta vakiota, johon nähden inhimillisen käytännön täysi historiallisuus voi olla vain ulkoisessa, ei välttämättömässä ja yhteenkasvaneessa suhteessa: historiallisuus (yhteiskunnallisuus) ilmenee ainoastaan biologisten vakioiden erilaisina kombinaatiotapoina eri aikoina. (Täysin johdonmukaisena tälle ontologialle Wiio onkin kiinnostunut erilaisista formalisoinneista ja tyologioista, joiden teoreettista perustaa hän etsii järjestelmäteoriasta.)

Nordenstreng on tällä kohden sofistikoidumpi, mutta hyvin puolinaisella - tai 'eklektisellä' (10) - tavalla. Viittasimme jo edellä, kuinka hän ymmärtää subjekti-objekti -suhteen heijastuspuolen irrallaan käytännöstä (11). Käytäntö pelkistyykin Nordenstrengillä selväksi vuorovaikutussuhteeksi, joka ymmärtyy täydessä interaktionistisessa hengessä: kahden toisiinsa nähden (ontologisesti) ulkoisen kohtion suhtena. Näin inhimillinen käytäntö näyttäytyy hänellä ikään kuin (biologisen, yhteiskunnallisen) materiaalisuuden tuloksena: se toisin sanoen muodostuu eräänlaiseksi residuaalikategoriaksi. Tämä käytännön residuaalinen ymmärtäminen johtaa taasen jyrkkään antisubjektivismiin (tai -individualismiin): Nordenstreng kieltää esimerkiksi yksilösubjektin konkreettisen olemassaolon (12)! Subjektillähäinen käytäntö on ainoastaan spontaania (13) luonteeltaan, mitä Nordenstreng kuvaa myös 'poreiluna' (14). Subjektiviivisen käytännön määräytyneisyys nähdään siten selkeänä determinaationa, kun taas sen määräävyys on selittämättömän spontaniteetin tulos. Tyypillistä kyllä tämä subjektin aktiivisuus on "periaat-

teessa palautettavissa organismin aineellisiin prosesseihin" (15), joten subjektiviteetin teoria jää molemmista päistään (ulkoisilta ja sisäisiltä suhteiltaan) apraktiseksi.

Nordenstreng on teoksensa toisen painoksen itsekritiikissä antanut ymmärtää, että hänen teoksensa "jo kokoonpanollaan" (16) on omiaan johdattamaan eklektisiin, yhteensovittamattomien aineiden ulkokohtaiseen yhdistelyyn. Ongelma ei ole kuitenkaan useassa näkökulmassa, vaan itse ytimen, ontologian luonteessa. Tältä osin voidaan ottaa Nordenstrengilta vielä esiin yksi kuvaava piirre. (Wiio on filosofisesti sen verran naiivi, ettei tee Nordenstrengille täyttä oikeutta heidän tällainen summaarinen rinnastuksensa.)

On huomattavan paljastavaa, ettei Nordenstrengilla ole lainkaan ideaalisen termiä siinä missä hän operoi edellä esitettyyn tapaan materiaalisuudella. Termin puuttuminen ei vielä ole samaa kuin kategorian puuttuminen. Nordenstreng viittaa ideaalisen subjektiivisiin (subjektinsisäisiin) piirteisiin tajunnalla ja sen objektiivisiin (subjektinulkoisiin) tai ideallisiin (17) piirteisiin viestinnällä. Näin yhteiskunta materiaalisuuden ja ideallisuuden yhteytenä muodostuu hänellä yhteiskuntarakenteen, mm. tuotantoprosessin (18) materiaalisuuden ja viestinnän (19) ideallisuuden kokonaisuudeksi. Eli yhtäläistessään ideallisen ja viestinnän kategoriat hän uhkaa ajautua toisaalla (20) kritikoimaansa pankommunikaation ajatukseen: ei niin että kaikki todellisuuden prosessit olisivat viestintää (sillä on toki olemassa materiaalisiakin prosesseja), vaan että kaikki idealliset ilmiöt ovat viestintää. Tämän teesin johdonmu-

kaisin nykyaikainen artikulointi löytyy semiotiikasta, johon Nordenstreng viittaa kuitenkin varsin rajoittuneessa mielessä. Ideaalisen kategorian 'unohtamisen' takana on siis joka tapauksessa 'tiedotusopillinen' näkemys idealisten ilmiöiden viestinnällisestä luonteesta, jonka Wiio vie äärimmäisyyteen (21).

Ongelma, jota Wiio ja erityisesti Nordenstreng käsittelevät, on todellinen. Kyse on materiaalismin ymmärtämisestä ihmistieteellisenä ontologiana ja metodologiana, tässä tapauksessa tiedotusopin erityistieteellisessä horisontissa. Voimme sanoa, että materialismiperiaate on tässä mielessä vähintäänkin ongelmallinen. Loukkoina on näet ainakin kahta muotoa oleva reduktionismi ja sitä seuraava subjektiviteetin residualisointi: materiaalisuuden palauttaminen biologiseen tai sosiaaliseen luonnonaineeseen. Wiion ja Nordenstrengin ontologioiden samanrakenteisuus on siinä, että molemmilla edellisen reduktion ainakin mahdollisuus on olemassa. Nordenstrengilla tämä ilmenee siinä jyrkkänä epäsymmetrisyytenä, joka subjekti-objekti-suhteessa ilmenee: toisaalla on yksilö tajunnan synnyttäjänä ja toisaalla yhteiskunta sen säätelijänä (22). Jälkimmäisen lenkin voi Wiiolta katsoa puuttuvan vaativassa mielessä kokonaan, mutta Nordenstrengillakin se tuo mukanaan omat perustavat ongelmansa, mikä viekin meidät tarkastelumme toiseen kohtioon: tiedotusopin 'suomalaisen koulukunnan' erittelyyn.

Menemättä yksityiskohtiin, mutta tekemättä silti vääryyttä asioiden kululle, voitaneen todeta, että tiedotusopin 'suomalaisen' tai 'nordenstrengiläisen koulukunnan' erityispiirteenä on ollut tietoinen yritys tuoda materialismiperiaate joukkotiedotuksen tutkimukseen (23). Tässä suhteessa on edellä mainituista reduktio-ongelmista noussut päällimmäiseksi jälkimmäinen: ongelmalliseksi on noussut kysymys siitä, mitä materialismiperiaate pitää sisällään viestinnän yhteiskunnallisten muotojen selittämisessä. Tämä tuo keskiöön erityisesti talouden kategorian problemaattisuuden.

Ongelman jänneväli tässä yhteydessä asettuu suunnilleen seuraavasti: jos viestinnän materiaallinen kantaja (synnyttävä) viime kädessä on luonnonaineen biologinen muoto, niin mikä on viestinnän yhteiskunnallisten muotojen määrääjä (kantaja, ehto)? Vastaus kuuluu suunnilleen: se on luonnonaineen sosiaalinen muoto eli talous (tuotantoprosessi tms.). Toisin sanoen viestinnän yhteiskunnalliset muodot ovat jotakin, mikä voi toteutua vain yhteiskunnan ns. taloudellisen perustan pohjalta ja asettamissa rajoissa. Mitä tämä lähemmin pitää sisällään?

Talous on mahdollista ymmärtää kahdessa, toisistaan poikkeavassa, tässä varsin skemaattisesti esitettävässä muodossa, joita kutsumme esinemäiseksi ja suhdemäiseksi (24).

Edellisessä mielessä taloudella ymmärretään yhteiskunnan aineellista tuotantoa, joka on materiaalisesti läsnä tuotannon välineissä ja tuotteissa sekä so-

siaalisesti läsnä luokkajaossa (luokkien suhteessa noihin väli-neisiin ja tuotteisiin). Näin topologinen perusta-ylärakenne -kielekuva ymmärtyy ikään kuin luonnonaine-sosiaalinen aine-suhteeksi. Talous saa tällöin selkeän esineluonteen: se näyttäytyy inhimilliselle käytännölle (yhteiskunnallisille suhteille) ulkoisena sikäli, että se on tuon käytännön (noiden suhteiden) kohteena, muttei sen (niiden) tulos muuta kuin ulkoisesti määräytyneessä mielessä (käytännön viimekätinen ehto säilyy sille itselleen ulkoisena eli luonnonaineena, joka on toki sosiaalisesti muokattua). Havainnollisesti tämä talouden esinemäisyys ilmenee tiedotustutkimuksessa rahan esinemäisyytenä (tai kvantifioitavuutena): kun selitetään talouden määrävyyttä viestinnän muotoihin nähden, pelkistetään selitys esimerkiksi rahavirtojen kuvaukseksi (mikä on keskittyneisyyden yms. indikaattorina). Pääoma talouden kapitalistisena muotona saa tällöin yleensä personifioituneen esinemuodon: se paikallistuu tiettyihin henkilöihin tai instansseihin ('monopoliin päämajoihin' tms.), joiden liike on identtinen pääoman liikkeelle. Viestinnän yhteiskunnallisissa muodoissa on tällöin kyse näiden personifioituneiden pääoman muotojen toiminnasta intressiensä toteuttamiseksi. Talouden esinemäinen käsittäminen tuntuisi näin johtavan väistämättä konfliktiteoreettiseen tarkasteluun (25).

Talous on mahdollista ymmärtää myös laajemmassa tai toisessa, suhdemäisessä mielessä (26). Taloudellisen perustan ja ideologisen ylärakenteen suhde ei ole tällöin luonnonaineen ja sen varaan rakentuvien sosiaalisten muotojen välinen, vaan juuriltaan

sosiaalinen suhde, jossa luonnonaineella on siihen nähden sisäinen ja välittynyt asema. Talous ei ole näin mikään topologisesti kuvattava ulottuvuus, vaan prosessi, jossa ihmiset tuottavat ja uusintavat elinolosuhteitaan. Tämä tuottaminen ja uusintaminen edellyttävät luonnonainetta (materiaalisuuden ihmiskäytännöstä riippumattomia muotoja), koska ihmisen ei voi luoda itse materiaalisuutta, mutta tämän aineksen asema on suhteellinen, sosiaalisesti ehdollinen. Näin pääomakaan talouden historiallis-konkreettina muotona ei ole muuta kuin sosiaalinen suhde, jonka yhtenä substantssina luonnonaine toimii. Itseään lisäävänä prosessina pääoma on muuta kuin sen (personifioituneet) esinemuodot: se on sosiaalinen suhde, tavaratuotannon prosessi, jossa arvomuoto ilmenee. Tästä aiheutuu kapitalistisen yhteiskuntamuodostuman omalaatuisuus: "Pääoma on harhaa (Schein), koska sillä ei ole todellista esineen rakennetta, ja kuitenkin se hallitsee ihmisiä." (27)

Edellinen talouden kahden käsittämistävän tarkastelu pyrkii tähtäämään siihen ydinongelmaan, jonka materialismiperiaate tuo mukanaan viestinnän yhteiskunnallisia muotoja eriteltäessä. Vastauksena on, ettei riitä, että talous viestinnän jonkinasteisena konstituutioperustana ymmärretään esinemäisesti: pääoma ei ole samaa kuin ylikansalliset yhtiöt tms. Pääomalla ei ylipäätään ole aineen (esineen) muotoa, koska se on sosiaalinen suhde. Tällä talouden ns. pääomaloogisella (28) tarkastelulla on keskeisiä seuraamuksia itse viestinnän yhteiskunnallisten muotojen selittämiseksi. Viitatakseeni suomalaisen tiedotusopin 'koulukuntarajat' ylittävään suun-

taan, jonka kartoitus on tämän tarkastelun erityisintentiona, otan esille joitakin avainkysymyksiä.

III

Ensinnä palaamme siihen viestinnän käsittämisen näennäiseen ongelmattomuuteen, jonka löysimme sekä Wiion että Nordenstrengin käsitysten perustalta: viestintä nousee ikään kuin itsestään organismiss-materiaalisten ehtojensa pohjalta. Viestinnän yhteiskunnalliset muodot taasen kasvavat ikään kuin itsestään taloudellisen perustan päälle. Mikä on tässä itse asiassa viestinnän ja sen materiaalisen perustan suhde? Taimissä mielessä se on sama kuin ilmiön ja olemuksen suhde? (29) Ongelmakompleksin voi tihentää tähän kysymykseen.

Pääoman luonne objektiivisuutena, jolla ei ole aineen (esineen) muotoa, tekee sen empiirisen tiedostettavuuden ongelmalliseksi ja samalla problematisoi talouden käsittämistä viestinnän yhteiskunnallisten muotojen konstituutioperustana. Itse asiassa talouden peruskategoriat (kuten tavara, arvo, pääoma) eivät ole empiirisiä siinä mielessä, että ne ilmenisivät aineellisina esineinä, koska ne ilmentävät sosiaalisia suhteita. Tavara on "aistimellis-yliaistimellinen esine"

(30) käyttöarvon sisältävänä luonnonaineena, joka on saanut vaihtoarvon sosiaalisen esineen muodon. Pääoman olemus, arvon itseliikunta, on tässä mielessä ulkoempiirinen: se ei pelkisty sen esinemuotoihin, koska se ei ole esine. Kapitalisti (kuten tavaramaailmakin) personifioi pääomaa, mutta pääoma ei pelkisty näihin sen materiaalisiin ilmiömuotoihin.

Tämän erittelyn suunta ei ole vailla ongelmallisuutta, joka on todellista. Ontologisessa mielessään talous saa näin selvän 'kryptologisen' (31) luonteen: pääoman olemus on jotain, mille sen ilmenemismuodot uhkaavat jäädä ulkoisiksi. Tai käyttäkäsemme semiotiikan systematisoimia termejä, joita Marx ei tunne, mutta joita vastaavia kategorioita hän jo viljelee 'Pääoman' tavaraa ja rahaa käsittelevässä luvussa (32), pääoman olemuksen ja ilmenemismuotojen suhde on kuin merkin sisällön ja ilmaisun: symbolinen eli motivoimaton sekä samalla indeksinen eli olemassaoleva. Pääoman arvonlisäysprosessi näyttäytyy siten eräänlaisena merkkiprozessina, jossa tietty sisältö (arvon itseliikunta) ilmenee ja esittäytyy mitä moninaisimpina ilmaisuina (luonnonaineen sosiaalisina muotoina) (33).

Metodologisessa mielessä talouden ulkoempiirinen, kryptologinen luonne nostaa heti esiin kysymyksen, miten pääoma toisaalla ja pääoman ja muiden yhteiskunnallisten ilmiöiden suhteet toisaalla voidaan tiedostaa ja asettaa tutkimuksen kohteiksi. Vastauksen täytyy sisältyä talouden ulkoempiirisyden ehdollisuuteen: tavara on sekä aistimellinen että yliaistimellinen esine. Pääoman olemus on olemassa vain ilmenemismuotojensa kautta: se on olemassa toisin sanoen vain ilmenemismuotojensa välittämänä (34). Näin pääoman olemuslogiikka ei ole jotain, mihin sen ilmenemismuodot vain palautuvat.

Metodologisesti tämä sisältää perustavan prinssiipin materialistiselle selitykselle. Tieteellinen selityssuunta ei kulje ilmiöstä olemukseen (tämä liike on 'häviävä'), vaan olemuksesta ilmiöön (35): nouseminen abstraktista

konkreettiseen on näin nousemista olemuskategorioista ilmiökategorioihin. Näin materialistisessa selityksessä ei osoiteta, kuinka massakulttuuri tai joukkotiedotuksen tietyt muodot ovat kapitalistisia ilmiöitä (selityksen asemesta tällaisessa argumentaatiossa on kyse reduktiosta), vaan kuinka kapitalistinen yhteiskuntamuodostuma tuottaa juuri näitä ilmiömuotoja. Siis talouden muodostaessa viestinnän yhteiskunnallisten muotojen konstituutio-perustan on kyse siitä, miksi pääoman arvonlisäys ilmenee keltaisena lehdistönä tai massakulttuurin muina lukuisina muotoina, eikä siitä, että nämä muodot voidaan osoittaa pääoman arvonlisäykseen liittyviksi. "Dialektisen metodin (...) on osoitettava, miksi olemus ottaa juuri tämän tai tuon ilmiömuodon." (36)

Porvarillisen journalismin muotomääreiden selittämiseksi ei riitä osoittaa, että kapitalistisen talouden lainalaisuudet (kuten keskittyminen) ilmenevät lehdistön omistussuhteissa: tällöin vain osoitetaan ilmiön ja olemuksen tietynasteinen identiteetti, mikä on tautologiaa (mikä puolestaan ei suinkaan tarkoita, että kaiken tautologian osoittaminen olisi yksinkertaista). On osoitettava, miksi pääomalehdistö ottaa tämän tai tuon eikä jotain muuta muotoa. Identiteettilogiikan asemesta on kysymys geneettisestä logiikasta: siitä, miten olemus syntyy ja miten syntyvät sen ilmiömuodot. Edellisessä tapauksessa: miten kapitalistinen yhteiskuntamuodostuma syntyy ja miten se synnyttää ne joukkotiedotuksen muodot, jotka sen puitteissa ilmenevät. Solmukohdan muodostaa joukkotiedotuksen tavara-luonne, erityisesti sen käyttöarvon kehitys.

Monista implikaatioista voidaan edellisestä tiedotustutkimuksen suhteen nostaa esiin vielä yksi: kysymys subjektista (37). Kapitalistisen yhteiskuntamuodostuman luonnonhistoriallisuus ilmenee siinä, että siltä puuttuu esineellinen (yksilö-, luokkatms.) subjekti: varsinainen subjekti on ei-subjektiivinen eli pääoma. Tai Luis Althusseria (38) mukaellen voidaan sanoa, että siltä puuttuu subjekti, mutta että sillä on liikkeelle paneva voima: arvon itseliikunta tai - sama 'subjektiivisesti' - luokkataistelu. Tämä tuo subjektiivisen toiminnan (kuten joukkotiedotuksen) materialistiselle selitykselle ongelmansa: miten pitkälle ulottuu ja pätee toiminnan tietoinen tavoitehakuisuus ja tällä selittäminen? Mitkä ovat subjektiiviteetin teorian rajat? Ovatko esimerkiksi porvarillisen journalismin muodot tietoisesti tuotettuja siinä vaativassa mielessä, että ne olisivat suvereenisti luotuja, vai vain siinä mielessä, että niiden on syntyäkseen käytävä journalistien tietoisuuden läpi? Tai mikä on 'subjektiivisen momentin' täysi sisältö viestintäpolitiikassa?

Itse subjektin käsite on ongelmallinen. Hans-Jørgen Schanz (39) on pääomalogisen analyysin perusteella huomauttanut, kuinka Marxilla esiintyy kaksi subjektikäsitettä: fenomenologinen (joka viittaa kokemuksen tai elämisen maailmaan) ja ei-fenomenologinen. Jälkimmäinen subjektikäsite tähtää edellisen konstituutioperustaan tai -horisonttiin: pääoma esiintyy sinä subjektina, joka määrää yksilöiden subjektiivisuuden aluetta. Tätä kautta ymmärtyy ajankohtaistunut arjen tai käytötarvojen tutkimuksen tarve. Sa-

malla se viittaa marxismin ja fenomenologian lähentymisen tarpeeseen.

Subjektiviteetin ei-fenomenologinen puoli, pääoma, on se yhteiskuntakehityksen ylitsekäyvä ja siihen kiinnitarttuva 'instanssi', johon viestinnän yhteiskunnalliset muodot suhteutuvat. Kysymys siitä, missä määrin pääomasubjekti määrää viestintämuotoja, liittyy samalla kysymykseen ilmiön ja olemuksen suhteesta.

Ongelmaa on lähestyminen seuraavasti. Pääoma itseään lisäävänä arvona on subjekti, jolla on varsin 'rajoittunut' intressialue: nimittäin juuri arvon laajennettu itseuusintaminen. Arvo voi kuitenkin itseusiintua vain 'käyttämällä hyväksi' tai alistamalla (subsumoimalla) sitä, mikä ei ole arvoa eli todellisuuden aineellisia tai materialiteettimuotoja. Arvo (pääoma) ei luo materiaalisuutta itseään, mutta se tuottaa tiettyjä materialiteettimuotoja (40) tämän alistamisen kautta (41).

Perustava ontologis-episteeminen kysymys kuuluu: mikä on arvon ja ei-arvon tai olemuksen ja ilmiön suhde? Viittasimme jo aiemmin siihen 'kryptologiseen' ongelmaan, jonka tämä kysymys nostaa. Voimme nyt täsmentää tätä ongelmaa kahdelta puoleltaan. Ensinnäkin olemuksen ja ilmiön suhde uhkaa jäädä sattumanvaraiseksi tai (kuten asian ilmaisimme aiemmin) motivoimattomaksi, mutta olemassa-olevaksi: pääoman liike tuottaa niin loputtoman (luonnon-, ihmis-) aineen eriytyvyyden kirjon, että kaikelta osalta sen joko 'palauttaminen' tuohon liikkeeseen tai 'johtaminen' siitä vaatii jotakin muuta kuin pelkkiä reduktioita tai deduktioita. Voimmekin sanoa, että näiden kysymysten ratkaisu on juuri keskeinen metodologinen

haaste. Asialla on kuitenkin toinenkin, syvästi ontologinen puolensa. Nimittäin jos lähemme siitä, että tutkimuksen liike kulkee ilmiön ja olemuksen välillä ja näiden suhde on suunnilleen ei-arvon suhde arvoon, liikumme eräänlaisessa ei loogisessa, vaan onto-loogisessa kehässä. Arvon itseliikunta on todella itsellistä. Siinä "on kyse aina identtisenä pysyvän sisällön toteutumismuodoista" (42): arvo ei ole ainoastaan tutkimuksen vaan koko ymmärryksen finis terrae, siis todellinen 'maailman ääri', jonka sisällä se hallitsee isännän tavoin.

On vaikea havaita, miten jälkimmäisestä painotuksesta, joka pääoman logiikkaan - ja onto-logiikkaan - näyttää sisältyvän, on siirryttävissä aktiivisen subjektiviteetin teoriaan. Se on kuitenkin johdonmukainen materialistinen subjektiviteetin teoria, jota on vaikea sivuuttaa esimerkiksi joukkotiedotuksen ilmiömuotojen kehityksen selityksessä. Ongelmana säilyy kuitenkin subjektiviteetin ei-fenomenologisen ja fenomenologisen puolen suhde, joka joukkotiedotuksen kehityksessä ilmenee keskeisesti sen teknisen, sosiaalisen ja välineellisen puolen suhteena pääoman arvonlisäykseen.

Samaan tapaan kuin on torjuttava esinemäinen ajatus taloudesta joukkotiedotuksen (tai viestinnän yleensä) determinaatiorajana, on katsottava pelkän pääomalogiisen joukkotiedotuksen konstitutioperustan sisältävän rajansa. Torjunnan luonne on molemmissa tapauksissa kuitenkin erilainen. Edellisen talouskäsitteen, jonka katsoimme luonnehtivan tiedotustutkimuksen 'suomalaista koulukuntaa', sisällä näyttää mahdotomalta tematisoida talouden ja

ei-talouden toisiinsa nähden ei pelkkä ulkoinen, vaan sisäinen, konstitutiivi suhde. Jälkimmäisen arvokäsite taasen nimenomaan edellyttää tämän sisäisen yhteyden olemassaoloa. Monissa tapauksissa tämä yhteys on kuitenkin enemmän ontologinen alkuoletus kuin toteennäytetty, riittävän kehitelty lopputulos: näin viitataankin siihen rikkaaseen tutkimuskenttään, joka tästä avautuu. Miten Kuhn kuvasikaan tällaista 'koulukuntien' tai paradigmojen kiistatilanetta: päätöksen siirtyä uuteen paradigmaan tulee "perustua vähemmän menneisiin saavutuksiin kuin tuleviin lupauksiin" (43).

Viitteet:

- (1) Ks. Kaarle Nordenstrengin esipuhe teokseen Littunen, Yrjö & Sinkko, Risto (toim.): Yhteiskunnallinen tieto ja tiedotustutkimus. Weilin+Göös, Helsinki 1975, s. 8.
- (2) Nytemmin on löytynyt myös 'koulukuntavaipaita' tutkijoita suomalaisesta tiedotustutkimuksesta. Ks. Ilkka Heiskasen asiantuntijalausunto tiedotusopin lehtorin virran hakijoista Helsingin yliopiston valtiotieteelliselle tiedekunnalle 21.4.1979, s. 1.
- (3) Jatkan tässä sitä kehittelyä, jonka esitin kommenttipuheenvuorossani "Suomalaisen tiedotusopin koulukunnat: kriittinen arvio" Suomen Akatemia tiedotusopin tutkijaseminaarissa Helsingissä 30.3.1979 (julkaistaan).
- (4) Nordenstreng, Kaarle: Tiedotusoppi. Johdatus yhteiskunnallisten viestintäprosessien tutkimukseen. Otava, Helsinki 1975. Teoksen toinen, korjattu laitos on ilmestynyt 1978.
- (5) Wiio, Osmo A.: Viestinnän perusteet. Uudistettu laitos, 2. p. Weilin+Göös, Helsinki 1977.

- (6) Adam Schaff on luonnehtinut kahta perinteellistä viestintäkäsitystä "naturalistiseksi" ja "transkendentaaliseksi" (ks. Schaff, Adam. *Introduktion till semantiken*. Ruots. B. Sandberg. Cavefors, Stafanstorps 1967, ss. 131-41). Paljastavaa kyllä Nordenstreng lukee materialismin naturalismin piiriin kuuluvaksi (Tiedotusoppi, s. 45). Hän myös tunnustaa Wiion "tiukan materialistisuuden", joka tosin on hieman rajoittunutta (emt., s. 48).
- (7) Wiio: *Viestinnän perusteet*, ss. 59-68.
- (8) Nordenstreng, emt., s. 117.
- (9) Vrt. Holzkamp, Klaus: *Sinnliche Erkenntnis. Historischer Ursprung und gesellschaftliche Funktion der Wahrnehmung*. 3. Aufl. Athenäum Verlag, Frankfurt am Main 1976.
- (10) Nordenstreng: *Tiedotusoppi*, 2. laitos, s. 56.
- (11) Nordenstreng: *Tiedotusoppi*, esim. ss. 50-51 tai 90-91.
- (12) Sama, s. 79.
- (13) Sama, esim. s. 190.
- (14) Sama, esim. s. 108.
- (15) Sama, s. 74.
- (16) Sama, 2. laitos, s. 56.
- (17) Ideaalisen ja ideallisen käsitteen erottelusta ks. Malmberg, Tarmo: *Tiedotusoppi kulttuuritutkimuksena*. Kommentti tiedotusopin tutkimuskohdekeskusteluun, erityisesti Veikko Pietilän kehittelyyn. Teoksessa Littunen, Yrjö & Rautio, Pertti & Saarinen, Aino (toim.): *Tieto, tiede, yhteiskunta*. Keskustelua yhteiskuntatieteistä 1978. Tampereen yliopisto, Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos, sarja E, nro 6/1978, s. 131.
- (18) Nordenstreng: *Tiedotusoppi*, s. 196.
- (19) Sama, s. 135.
- (20) Sama, esim. s. 135.
- (21) Wiiohan katsoo (emt., s. 138), että kaikki yhteiskunnalliset suhteet perustuvat viestintään; esimerkiksi valtasuhteet ovat ainoastaan viestintäsuhteita.
- (22) Nordenstreng, emt., erit. ss. 56 ja 165.
- (23) Ks. sama, s. 49 ja sama, 2. laitos, ss. 306-7.
- (24) Kehittelen tässä ajatuksia, jotka esitin alustuksessani "Recent trends in Finnish mass communication research" SNTL:n Tiedekatemian yhteiskunnallis-taloudellisten ongelmien instituutin seminaarissa Leningradissa 6.1.1979.
- (25) Vrt. Kauko Pietilän erittelyä tiedotusopillisista paradigmaista: *Yleisradiotutkimuksen metodista*. Teoksessa Littunen, Y. ym., emt., ss. 226-7.
- (26) Vrt. Lefebvre, Henri: *Dialectical materialism*. Engl. J. Sturrock. Jonathan Cape, Lontoo 1969, ss. 119-48. Kosík, Karel: *Die Dialektik des Konkreten. Eine Studie zur Problematik des Menschen und der Welt*. Saks. M. Hoffmann. Suhrkamp, Frankfurt am Main 1973, ss. 184-211.
- (27) Krahl, Hans-Jürgen: *Bemerkungen zum Verhältnis von Kapital und Hegelscher Wesenslogik*. Teoksessa Negt, Oskar (toim.): *Aktualität und Folgen der Philosophie Hegels*. 2. Aufl. Suhrkamp, Frankfurt am Main 1971, s. 144.
- (28) Vrt. Schanz, Hans-Jørgen: *Til rekonstruktionen af kritikken af den politiske økonomis omfangslogiske status*. 4. opl. Modtryk, Aarhus 1977.
- (29) Tästä teemasta vrt. myös Malmberg: *Tiedotusoppi kulttuuritutkimuksena*, ss. 135-6.
- (30) Marx, Karl: *Das Kapital*. Bd. 1. MEW 23. Dietz Verlag, Berliini (DDR) 1973, s. 85.
- (31) Termi on Hans-Jürgen Krahlin, ks. *Konstitution und Klassenkampf. Zur historischen Dialektik von bürgerlicher Emanzipation und proletarischer Revolution*. Schriften, Reden und Entwürfe aus den Jahren 1966-1970. 3. Aufl. Verlag Neue Kritik, Frankfurt 1977, ss. 84-5.
- (32) Marx, emt., ss. 49-160.
- (33) Krahl (emt., s. 62) viittaa samaan puhe-malla, kuinka "arvon yhteiskunnallinen olemassaolo on sen symbolista olemassaoloa luonnonmuodolla". Virike tähän Marxin semioottiseen tulkintaan on tullut erityisesti joistakin Matti Juntusen ja Lauri Mehtosen keskustelupuheenvuoroista Tutkijaliiton järjestämässä ihmistieteiden meto-

- dologiaa käsittelevässä seminaarissa Tampereen yliopistossa 2.3.1979.
- (34) Ilmiön ja olemuksen suhteesta vrt. Kosík, emt., s. 9.
- (35) Tästä metodologisesta painotuksesta vrt. Marx, emt., s. 393. Hans-Jørgen Schanz on korostanut tätä: Einige Probleme des Verhältnisses zwischen Wesenslogik und Umfangslogik. Acta Sociologica XX:4 (1977), ss. 335-48.
- (36) Backhaus, Hans-Georg: Zur Dialektik der Wertform. Teoksessa Schmidt, Alfred (toim.): Beiträge zur marxistischen Erkenntnistheorie. 4. Aufl. Suhrkamp, Frankfurt am Main 1972, s. 132.
- (37) Tästä ajankohtaisesta keskustelusta vrt. Schanz, Hans-Jørgen: Antikritik. Reflektioner over kritikken af kapitallogikken. Modtryk, Aarhus 1977, ss. 71-107. Teema on ajankohtainen myös hieman toisella suunnalla, vrt. Coward, Rosalind & Ellis, John: Language and materialism. Developments in semiology and the theory of the subject. Routledge & Kegan Paul, Lontoo ym. 1977.
- (38) Althusser, Luis: Réponse à John Lewis. Maspero, Pariisi 1973, s. 98.
- (39) Schanz, emt., ss. 77-81.
- (40) Termi 'materialiteettimuoto' on Schanzin, ks. Til rekonstruktionen af..., ss. 178-81.
- (41) Schanz (sama, s. 180) puhuukin alistamistai subsumtiomuodoista niinä, joissa tietyt materialiteettimuodot alistetaan pääomalle. Käsite-ero ei siten seuraa tässä täsmällisesti Schanzia.
- (42) Bader, V-M. ym.: Krise und Kapitalismus bei Marx. Linaus: Pietilä, Veikko. Yhteiskuntatieteen tieteenfilosofisia lähtökoh-tia. Tampereen yliopisto, Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos, sarja C, nro 26/1979, s. 102.
- (43) Kuhn, Thomas S.: The structure of scientific revolutions. 2nd ed. International Encyclopedia of Unified Science, vol. 2, nr. 2. Chicago 1973, ss. 157-8.